

позиції, наведені в даній статті.

Бібліографічні посилання

1. *Кострицький В.* Чи можна вимагати від потерпілого грамотно складеного обвинувального висновку? / В. Кострицький // Закон і бізнес. – № 24. – 2004. – С. 9.
2. Кримінально-процесуальний кодекс України : науково-практ. коментар. – вид. 2-ге, доп. та перероб. / за заг. ред. В. Т. Маляренка, Ю. П. Аленіна. – Х., 2010.
3. *Малярчук Н. В.* Скарга потерпілого та її значення в кримінальних справах приватного обвинувачення / Н. В. Малярчук // Адвокат. – № 6 (105). – 2009. – С. 33-35.
4. *Попелюшко В.* Справи приватного обвинувачення: актуальні проблеми, законодавчі парадокси / В. Попелюшко // Право України. – 2006. – № 4. – С. 98-100.
5. Про практику застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів : постанова Пленуму Верховного Суду України від 2 липня 2004 р. № 13 // Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах / за заг. ред. В.Т. Маляренка: – К., 2007.
6. *Тертишник В. М.* Кримінально-процесуальне право України : підручник. – 4-те вид., доп. і перероб. / В. М. Тертишник. – К., 2003.
7. Уголовно-процесуальный кодекс Российской Федерации от 18.12.2001 № 174-ФЗ. – Режим доступа : <http://www.consultant.ru/popular/upkrf/>.

Надійшла до редакції 17.05.2012

А.Ф. Безрукава

здобувач

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.1

ДОМАШНІЙ АРЕШТ У СИСТЕМІ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ ЗА НОВИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

Проаналізовано проблеми становлення та застосування інституту домашнього арешту за новим КПК України.

Ключові слова: система запобіжних заходів, арешт, домашній арешт.

Анализируются проблемы становления и применения института домашнего ареста по новому УПК Украины.

Ключевые слова: система мер пресечения, арест, домашний арест.

In this article problems of formation and use of the institute of house arrest under the new Code of Criminal Procedure of Ukraine are analyzed.

Keywords: system of precautions, arrest, house arrest.

Постановка проблеми. З прийняттям нового Кримінально-процесуального кодексу України гостро постала проблема становлення та застосування інституту домашнього арешту.

Актуальність проблеми удосконалення інституту домашнього арешту обумовлюється і загострюється як недосконалістю законодавчого регулювання, так і відсутністю в Україні практики його застосування, а

також неналежним організаційно-правовим забезпеченням його виконання.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, [6, 14, 16, 17, 19] показує, що розгляд даної проблеми тільки набирає обертів і здебільшого у працях зарубіжних авторів. У роботах українських вчених детально розглядається система запобіжних заходів, серед яких значна увага приділяється таким традиційним його видам, як арешт та застава [11-13; 15; 16; 20]. Тема регулювання інституту домашнього арешту українськими науковцями майже не висвічувалася. Основною причиною є те, що Кримінально-процесуальним кодексом УРСР 1960 р. [2], нині чинним в Україні, цей інститут не передбачається, а буде введений лише з набуттям чинності новим КПК в листопаді 2012 р. Хоча деякі українські автори, такі як М.Ю. Бурдін, О.П. Кучинська, В. Пилипенко, П.П. Пилипчук, Д.О. Тіванов, В. Фаринник, торкалися в своїх працях теми домашнього арешту, але її так і не було досліджено повною мірою.

Метою роботи є аналіз суті, змісту та проблем застосування інституту домашнього арешту.

Виклад основного матеріалу. Як впливає із Закону України від 13.04.2012 № 4651-VI, 19 листопада 2012 р. набуває чинності новий Кримінально-процесуальний кодекс України (надалі – новий КПК). В ньому міститься багато норм, що потребують теоретичної розробки для їх подальшого практичного застосування. Перш за все, це стосується такого нового запобіжного заходу, як домашній арешт (ст. 181), який полягає в забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або у певний період доби і може бути застосовано до особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у виді позбавлення волі. Важливо знати, яке місце посідає домашній арешт у системі передбачених кримінально-процесуальним законодавством запобіжних заходів, а також співвідношення його з іншими запобіжними заходами, оскільки від розуміння даних положень значною мірою залежить ефективність його застосування.

Взагалі, запобіжні заходи застосовуються для забезпечення належної поведінки підозрюваних та обвинувачених під час досудового слідства і підсудних під час судового розгляду кримінальних справ [17, с. 1]. Однією з гарантій досягнення завдань кримінального судочинства є передбачена законом можливість застосування запобіжних заходів щодо підозрюваного, обвинуваченого або підсудного. Головною вимогою, що висувається до застосування заходів кримінально-процесуального примусу, є розумність рівня втручання у сферу конституційних прав і свобод осіб, які залучені до кримінального судочинства [8, с. 967].

У вітчизняній науковій літературі існують різні визначення поняття запобіжних заходів. Наприклад, М.М. Михеєнко визначає їх як «сукупність заходів процесуального примусу, яка застосовується органами дізнання, слідчими, прокурорами й судами до обвинувачених, а у винятко-

вих випадках – до підозрюваних, з метою перешкодити їм переховуватися від слідства й суду, заважати встановленню істини в кримінальній справі, займатися злочинною діяльністю, ухилитися від виконання вироку» [7, с. 164].

У науковій статті «Поняття та класифікація запобіжних заходів» Д.А. Чухраєв дає власне визначення поняттю запобіжних заходів, називаючи їх «такими заходами кримінально-процесуального примусу, які застосовуються уповноваженими державними органами (органами дізнання, слідчими, прокурорами та судом) до підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого у вигляді встановленого законом психологічного впливу на них або обмеження деяких їх конституційних та інших прав і свобод із метою запобігти спробам ухилитися від дізнання, слідства або суду, перешкодити встановленню істини у кримінальній справі або продовжити злочинну діяльність, а також для забезпечення виконання процесуальних рішень» [9, с. 4].

Новим КПК передбачаються деякі запобіжні заходи, яких не було у КПК 1960 р.: особисте зобов'язання, домашній арешт. Водночас виключено такі запобіжні заходи, як підписка про невийзд, порука громадської організації або трудового колективу, нагляд за командуванням військової частини. Особисту поруку, заставу та тримання під вартою (за КПК 1960 р. останній називався «взяття під варту») законодавець залишив в новому КПК, дещо змінивши особливості їх обрання.

Всі запобіжні заходи мають єдину мету та підстави [1, ст. 177]. Також спільним для них є їх порядок обрання: 1) під час досудового розслідування слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором, або за клопотанням прокурора; 2) під час судового провадження – судом за клопотанням прокурора [1, ст. 176 КПК]. Клопотання слідчого, прокурора про застосування запобіжного заходу подається до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування [1, ст. 184], та розглядається невідкладно, але не пізніше сімдесяти двох годин з моменту фактичного затримання підозрюваного, обвинуваченого або з моменту надходження до суду клопотання, якщо підозрюваний, обвинувачений перебуває на свободі [1, ст. 186].

В юридичній літературі окремі автори класифікують запобіжні заходи за різними критеріями. Так, Л.І. Фенін поділяє запобіжні заходи на дві групи: 1) заходи, що своїм змістом мають особисте забезпечення; 2) заходи, що своїм змістом мають майнове забезпечення [14, с. 4]. Відповідно до цієї класифікації за Кримінально-процесуальним кодексом УРСР 1922 р. [4], за Кримінально-процесуальним кодексом УРСР 1927 р. [10] та за новим КПК [1] домашній арешт можна віднести до заходів особистого забезпечення.

Також існує поділ запобіжних заходів залежно від суб'єктів правовідносин, зокрема такі, що: 1) відбивають зміст правовідносин тільки між державою та особою, щодо якої їх застосовують;

2) характеризуються правовідносинами цих осіб із третьою особою [9, с. 6]. До першої групи за новим КПК можна віднести такі запобіжні заходи, як особисте зобов'язання, застава, домашній арешт, тримання під вартою, до другої – особисту поруку та заставу.

Усі запобіжні заходи В.А. Михайлов поділяє на чотири групи: 1) запобіжні заходи особистого забезпечення; 2) запобіжні заходи майнового забезпечення; 3) запобіжні заходи морального забезпечення; 4) запобіжні заходи, що за характером є заходами адміністративно-владного забезпечення [18, с. 54].

Беручи за основу цю класифікацію та враховуючи особливості системи запобіжних заходів за новим КПК, запобіжні заходи можна поділити на такі:

– запобіжні заходи особисто-морального забезпечення: особисте зобов'язання, особиста порука;

– запобіжні заходи майнового забезпечення: застава; запобіжні заходи фізичного забезпечення: домашній арешт, тримання під вартою.

До заходів адміністративно-владного забезпечення за КПК 1960 р. належав такий запобіжний захід, як нагляд командуванням військової частини.

Норми нового КПК поділяють запобіжні заходи на ті, що не пов'язані з триманням під вартою, та безпосередньо тримання під вартою. Зміст ухвали про обрання цих запобіжних заходів є різним: в ухвалі щодо запобіжних заходів першої групи [1, ч. 2 ст. 196] зазначаються конкретні обов'язки, передбачені ч. 5 ст. 194 цього Кодексу; обрання таких обов'язків до тримання під вартою не застосовується. В ухвалі про домашній арешт також необхідно вказати точну адресу житла, яке цим особам забороняється залишати, в ухвалі про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або домашнього арешту – дату закінчення її дії у межах строку, передбаченого цим Кодексом.

У ч. 3 ст. 176 нового КПК зазначається те, що запобіжні заходи можна класифікувати за ступенем їх суворості: «найбільш м'яким запобіжним заходом є особисте зобов'язання, а найбільш суворим – тримання під вартою» [1]. Таким чином, домашній арешт серед запобіжних заходів, якщо розглядати їх за критерієм обмеження прав особистості, знаходиться після тримання під вартою, тому можна дійти висновку, що він значною мірою обмежує права підозрюваного, обвинуваченого.

Місце домашнього арешту в системі запобіжних заходів можна також визначити залежно від органів, які здійснюють контроль за їх виконанням. Так, контроль за виконанням особистого зобов'язання та особистої поруки здійснює слідчий, а якщо справа перебуває у провадженні суду – прокурор; контроль за внесення грошових коштів на відповідний рахунок заставодавцем здійснює слідчий, прокурор, суд (заставодавець зобов'язаний надати цим органам документ, що підтверджує ці дії). Особи, до яких застосовано запобіжний захід тримання під вартою, утримуються в слідчих ізоляторах Державного департаменту України з

питань виконання покарань, гауптвахти Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, іноді – в ізоляторах тимчасового тримання. Відповідно до ст. 5 Закону України «Про попереднє ув'язнення» забезпечення порядку тримання під вартою осіб у місцях попереднього ув'язнення покладається на адміністрацію місць попереднього ув'язнення [5].

Щодо домашнього арешту у ст. 181 КПК сказано, що контроль за виконання цього запобіжного заходу здійснюють працівники органів внутрішніх справ. Однак не зазначено, які саме підрозділи органів внутрішніх будуть зобов'язані здійснювати такий контроль.

На відміну від інших запобіжних заходів, у новому КПК зазначено, які конкретні способи контролю можуть бути застосовані до підозрюваного, обвинуваченого при обранні домашнього арешту: органи внутрішніх справ можуть з'являтися в житло підозрюваного, обвинуваченого, вимагати надати усні чи письмові пояснення з питань, пов'язаних із виконанням покладених на цих осіб обов'язків, використовувати електронні засоби контролю.

Законодавець не дав чіткого визначення строків щодо кожного запобіжного заходу. Строк тримання особи під домашнім арештом не може перевищувати двох місяців, а у разі продовження цього запобіжного заходу – сукупний строк не повинен перевищувати шести місяців. Аналогічні строки застосовуються і до тримання під вартою. Щодо інших запобіжних заходів (особисте зобов'язання, особиста порука та застава) законодавець визначив лише строк дії обов'язків, передбачених ч. 5 ст. 194, які застосовуються до запобіжних заходів, не пов'язаних з триманням під вартою. Такий строк не повинен бути більшим двох місяців, хоча можливо продовжити його за правилами ст. 199 КПК, але не зазначено, до максимально якого строку. Залишається також неврегульованим питання, чи йде зарахування строків тримання під домашнім арештом до строків тримання під вартою і врахування цих строків у строк відбування покарання.

Спільним між домашнім арештом, триманням під вартою та заставою є деталізація у КПК, за злочини якої тяжкості можуть застосовуватися ці запобіжні заходи.

У статті, що регулює домашній арешт, не визначені обов'язки, які покладаються на підозрюваного, обвинуваченого, окрім заборони залишати житло цілодобово або у певний період доби. Натомість, існує загальна для запобіжних заходів, що не пов'язані з триманням під вартою, норма (ч. 5 ст. 194 нового КПК), яка містить перелік можливих обов'язків при застосуванні запобіжних заходів, не пов'язаних з триманням під вартою. На відміну від неї у Кримінально-процесуальному кодексі РФ [3], безпосередньо у самій ст. 107, що регулює домашній арешт, зазначені заборони, що можуть бути застосовані при обранні домашнього арешту (вихід за межі жилого приміщення, в якому проживає підозрюваний, обвинувачений; спілкування з визначеними особами; ві-

дправка та отримання поштово-телеграфних відправлень; використання засобів зв'язку та інформаційно-телекомунікаційної мережі Інтернет). На нашу думку, необхідно передбачити у статті нового КПК, що регулює домашній арешт, визначення конкретних заборон та обов'язків, що стосуються саме цього запобіжного заходу, з урахуванням особливостей його застосування.

За невиконання підозрюваним, обвинуваченим зобов'язань, передбачених таких запобіжних заходів, як особисте зобов'язання та особиста порука, на цих осіб накладається грошове стягнення. Аналогічної норми щодо домашнього арешту немає. Деякі російські вчені вважають, що необхідно передбачити грошову відповідальність особи, до якої застосовано запобіжний захід у вигляді домашнього арешту, за невиконання нею своїх обов'язків [6, с. 15]. Ми погоджуємося з цією точкою зору, оскільки наявність такої відповідальності буде додатковим фактором, що стимулюватиме підозрюваного, обвинуваченого дотримуватися покладених на нього обов'язків.

На наш погляд, у законодавстві України необхідно законодавчо визначити форму та зміст відповідальності особи, до якої застосовано домашній арешт, за невиконання нею своїх обов'язків; доповнити статтю, що регулює домашній арешт, конкретними заборонами, обмеженнями та обов'язками з врахуванням особливостей саме цього запобіжного заходу.

Висновки. Усі запобіжні заходи об'єднані спільною метою, підставами та порядком їх застосування. Серед інших запобіжних заходів за суворістю та ступенем обмеження прав особистості домашній арешт знаходиться після тримання під вартою. Його можна віднести за різними класифікаціями до заходів особистого, фізичного забезпечення, не пов'язаного з триманням під вартою. Деякі норми КПК, що регулюють домашній арешт, потребують вдосконалення: необхідно законодавчо визначити, які саме підрозділи органів внутрішніх будуть зобов'язані здійснювати контроль за дотриманням домашнього арешту; передбачити відповідальність особи, до якої застосовано домашній арешт, за невиконання нею своїх обов'язків; доповнити статтю, що регулює домашній арешт, конкретними заборонами та обов'язками з урахуванням особливостей саме цього запобіжного заходу.

Перспективи подальшого дослідження проблеми вбачаються в розробці концептуальної моделі норми, яка має детально регламентувати домашній арешт, а також у наданні практичних рекомендацій щодо провадження даної нової процесуальної дії.

Бібліографічні посилання

1. Кримінально-процесуальний кодекс України : набрання чинності 19 лист. 2012 р. / Верховна Рада України. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.
2. Кримінально-процесуальний кодекс України: за станом на 23 серп. 2012 р. / Верховна Рада України. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.
3. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации, по состоян. на 23

- июля 2012 г. // Ведомости Федерального Собрания РФ. – 2002. – № 1. – С. 1.
4. Уголовно-процессуальный кодекс УССР, утвержденный ВУЦИК 13 сентября 1922 г. – Х., 1922.
 5. Про попереднє ув'язнення : Закон України за станом на 23 серп. 2012 р. / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3352-12/ed20080920>.
 6. Багаутдинов Ф. Н. Новая мера пресечения в УПК РФ – домашний арест / Ф. Н. Багаутдинов // Законность. – 2002. – № 10. – С. 15.
 7. Березняк В. Сучасні тенденції розвитку та застосування екстрадиції: європейський ордер на арешт / В. Березняк // Право України. – 2006. – № 11. – С. 149-152.
 8. Губська О. А. Взяття під варту як запобіжний захід у світлі національного та міжнародного законодавства / О. А. Губська // Адвокат. – 2007. – № 3.
 9. Захарко А. В. Загальні правила застосування неізоляційних запобіжних заходів / А. В. Захарко // Науковий Вісник Львівського держ. ун-ту внутрішніх справ. – 2009. – № 1. – С. 1-9. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvlduvs/2009_1/09zavnzz.pdf.
 10. Кучинська О. П. Домашній арешт як запобіжний захід в кримінально-процесуальному законодавстві / О. П. Кучинська // Адвокат. – 2010. – № 7 (118). – С. 17-19.
 11. Михайлов В. А. Меры пресечения в российском уголовном процессе / В. А. Михайлов // Право и Закон. – 1996. – С. 54.
 12. Михеєнко М. М. Кримінальний процес України : підручник / М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, В. П. Шибіко. – К., 1999.
 13. Овчинников Ю. Г. Домашний арест в системе мер уголовно-процессуального пресечения / Ю. Г. Овчинников // Следователь. – 2003. – № 4. – С. 4-9.
 14. Підпалій В. Л. Застосування статті 154-1 Кримінально-процесуального кодексу України / В. Л. Підпалій // Матеріали семінару з питань реформування системи запобіжних заходів та використання застави, проведеного Верховним Судом України в м. Суми (лютий 2000 р.). – Суми, 2000. – С. 69-85.
 15. Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України : підруч. –5-те вид., доп. і перероб. / В. М. Тертишник. – К., 2007.
 16. Уваров В. Проблеми реформування кримінального процесу України в контексті європейських стандартів / В. Уваров // Право України. – 2012. – № 1-2. – С. 307-312.
 17. Чухраєв Д. А. Напрямки вдосконалення особистої поруки в кримінальному процесі України / Д. А. Чухраєв // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 967-971.
 18. Чухраєв Д. А. Поняття та класифікація запобіжних заходів / Д. А. Чухраєв // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2009. – № 4. – С. 226-230. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pppd/2009_4/40Chyhr.pdf.
 19. Чернова А. К. Концептуальні аспекти проекту Закону «Про тимчасове затримання особи» / А. К. Чернова // Державна політика у сфері кримінальної юстиції та забезпечення правопорядку в Україні. – Д., 2008. – С. 160-162.
 20. Шаргей М. Е. Уголовно-процессуальный кодекс УССР 1927 года : текст и постатейный комментарий / М. Е. Шаргей. – Х., 1928.

Надійшла до редакції 18.06.2012